

șansă de a avea audiență au apărut în ziarul *Adevărul*, sunt radicale și par neinteresate de exercițiul fin al negocierii dintre speranțe și posibilități. În acest context, am apreciat că traducerea în limba română a documentelor relevante, publicată în Secțiunea a III-a a revistei, permite cititorilor interesați să judece sensul hotărârii de la Strasbourg într-o bună cunoștință de cauză.

***

Acest număr al *NRDO* a făcut loc și unei analize-reație la articolul „Cele două Ungarii, Transilvania și Trianon-ul” publicat în luna martie a.c. de ziarul *Adevărul*. Autorul, Dan Dungaci, directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, fost secretar de stat la Ministerul de Externe, distins cu Premiul de Stat „Ordinul de Onoare”, cu acces în zonele cele mai înalte de decizie, a adresat instituțiilor de autoritate un apel „la luptă” împotriva activităților Ungariei în Transilvania și contra colaborării elitei politice maghiare din România cu cea de la Budapesta. Dungaci susține că statul român a acceptat într-un mod iresponsabil sporirea prezenței Ungariei în Transilvania care rimează „cu retorica și gesticulația delegației maghiare de la Conferința de pace de după Primul război mondial”. România ar trebui să ia măsuri ferme de oprire a acestei intruziuni, de interzicere a activităților ungare de infrastructură, cultură, sport, economie, de oprire a proiectului autostrăzii care leagă Transilvania de Ungaria și a trenului rapid care ar uni Clujul de Budapesta; de stăvilire a finanțării grădinițelor și a instituțiilor de învățământ maghiare.

Strategia propusă de autor pentru împiedicarea UDMR și implicit, a Budapestei (acuzate de intenții iredentiste), de a „controla” destinul comunității maghiare, constă în mobilizarea unor tineri maghiari, români sau de alte naționalități care să ocupe spațiul civic, cultural și politic maghiar. O altă soluție pentru scoaterea UDMR din scenă ar fi schimbarea pragului electoral, sau introducerea unui „bonus” pentru partidul câștigător. Astfel, formațiunea maghiară nu ar mai conta în negocierile pentru formarea majorității parlamentare. Punerea unor „linii roșii” privind prezența Ungariei în Transilvania și statutul politic al UDMR ar urma să fie realizată prin consensul tuturor partidelor și instanțelor de decizie românești – eventual luând ca model Acordul de la Snagov din 1995.

Transformarea acestui proiect de autor într-unul instituțional reprezintă un pericol greu de supraestimat pentru relațiile româno-maghiare și pentru democrația românească. A-l cunoaște, a-l înțelege, începe cu efortul teoretic de a-l deconstrui.

NRDO

Effie FOKAS*

Direcții ale pluralismului religios în Europa

Cuvânt înainte

Îmi face o deosebită plăcere să deschid această secțiune a *Noii Reviste de Drepturile Omului* despre protecția juridică a grupurilor religioase în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO sau „Curtea”). Această inițiativă editorială reflectă, pe de o parte, importanța hotărârilor CEDO ca resurse în sfera drepturilor legate de libertatea religioasă. Pe de altă parte, inițiativa relevă și recunoașterea faptului că potențialul acestor resurse este insuficient valorificat. Acest fapt a fost relevat de cercetarea din cadrul proiectului „Direcții ale pluralismului religios în Europa: Examinarea mobilizării actorilor sociali în Europa în lumina jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la libertatea de religie” (GRASSROOTSMOBILISE)¹.

Cercetarea noastră a pornit de la premisa că, prin hotărârile lor, curțile de justiție nu produc doar „efecte directe” asupra cadrului legal, ci au și potențialul de a influența dinamica socială (de a produce „efecte indirecte” sau „radiante”²). Această influență se produce prin modelarea felului în care actorii sociali concep și discută despre propriile drepturi, precum și a manierei în care aceștia se mobilizează pentru a-și obține drepturile, atât prin intermediul instanțelor, cât și în afara lor. Scopul nostru a fost de a studia „efecte indirecte” ale jurisprudenței CEDO, având în vedere faptul că, în ultimii 25 de ani, Curtea a devenit treptat o instanță în care sunt analizate cele mai importante chestiuni legate de religie în Europa.

După cum remarca cercetătorul Michael McCann, cea mai mare parte a studiilor despre intersecția dintre dinamica juridică și mișcările sociale se concentrează asupra curților de justiție, „rămânând aproape de jurisprudența oficială și de acțiunile elitelor juridice și, în același timp, departe de activitățile mișcărilor de la firul ierbii (*grassroots*)”³. Drept urmare, cele mai multe studii ignoră modul în care „opiniile juridice pot schimba peisajul strategic astfel încât să îi încurajeze pe [...] cetățeni și pe funcționari sau pe decidenți să ocolească hotărârile curților, să le sfideze și chiar să inițieze contra-reforme pentru a le schimba”⁴. În sfera religiei, înțelegerea unor astfel de dinamici sociale legate de hotărârile curților de justiție și de opiniile juridice necesită o abordare de jos în sus, prin intermediul dialogului cu membrii comunităților religioase minoritare și majoritare, precum și cu membrii grupurilor seculariste, umaniste și atee, cu reprezentanții organizațiilor

* Cercetătoare la ELIAMEP (Senior Researcher)
Email: e.s.fokas@lse.ac.uk
Manuscris primit la 29 iunie 2019.

1 Finanțat de Consiliul European al Cercetării (ERC) (GA Nr. 338463; www.grassrootsmobilise.eu).
2 Marc Galanter, “The Radiating Effects of Courts.” în *Empirical Theories about Courts*, eds. Keith O. Boyum and Lynn M. Mather. New York: Longman, pp. 117–142, 1983.
3 Michael McCann, *Rights at Work: Pay Equity Reform and the Politics of Legal Mobilization*. Chicago: University of Chicago Press, p. 17, 2006.
4 Michael McCann, “Reform Litigation on Trial”, *Law and Social Inquiry*, 17(4), p. 733, 1992.

neguvernamentale și cu avocații implicați în chestiuni legate de religie.

Pentru a atinge acest scop, astfel de actori au fost intervievați în cadrul programului de cercetare GRASSROOTSMOBILISE în patru țări: Grecia, Italia, România și Turcia. Jurisprudența CEDO legată de religie are o relevanță specială în aceste țări, în care religia joacă un rol semnificativ în plan social, cultural și politic, iar mizele deciziilor CEDO în chestiuni legate de religie sunt percepute ca afectând o gamă largă de actori. În fiecare dintre aceste țări, legăturile puternice între religie și identitatea națională, Biserica și stat, amplifică, cel puțin teoretic, importanța deciziilor Curții, care au potențialul de a influența locul religiei în societate.

Cele patru state selectate pentru studiile de caz acoperă un spectru larg de grade de democratizare și europenizare: Italia și Grecia sunt democrații comparativ consolidate și participă la proiectul de unificare europeană de mai mult timp (din anul 1958, respectiv 1981), în timp ce România și Turcia sunt democrații mai puțin consolidate, prima are o apartenență la Uniunea Europeană de dată mai recentă (2007 pentru România), a doua este încă într-un proces de negociere (în cazul Turciei). În dimensiunea sa comparativă, cercetarea noastră a urmărit să contribuie și la înțelegerea semnificației acestor dimensiuni pentru impactul deciziilor CEDO în diferite contexte naționale.

În fiecare țară, reprezentanți ai unei game largi de comunități religioase minoritare, ai majorităților religioase, ai unor grupuri umaniste și seculare, ai unor organizații neguvernamentale, precum și avocați au fost intervievați pentru a înțelege dacă, în ce fel și în ce măsură jurisprudența CEDO referitoare la religie le-a influențat concepțiile și discursul despre propriile drepturi, precum și dacă le-a influențat mobilizarea (juridică sau politică) pentru obținerea acestor drepturi. Aproximativ 200 de interviuri au fost realizate în acest proiect de către cercetători de nivel post-doctoral în cele patru țări (în jur de 50 de interviuri în fiecare țară). În cea mai mare parte, datele au fost culese în perioada februarie 2015 – februarie 2017.

„CEDO este singurul mecanism internațional de drepturile omului eficient”, ne-a spus un reprezentant al unei organizații neguvernamentale din România. Perspective asemănătoare am întâlnit și la alți respondenți din România, precum și, în special, la alte persoane intervievate din Turcia. Speranțele mult mai mari puse în CEDO pe care le-am identificat în România și Turcia trebuie interpretate în relație cu procesul de aderare la Uniunea Europeană și, în acest context, cu gradul mai puternic de absorbție a deciziilor CEDO în sistemele judiciare ale celor două țări. În ambele state, magistrații primesc în mod formal instruire cu privire la sistemul Convenției Europene a Drepturilor Omului și la jurisprudența CEDO. În România, chiar evaluarea profesională a magistraților este legată de cunoașterea și utilizarea raționamentelor Curții în motivarea hotărârilor.

Citarea frecventă a Curții de către instanțele naționale ar putea avea efectul de a ridica gradul de conștientizare al actorilor „de la firul ierbii” cu privire la efectele jurisprudenței asupra drepturilor legate de religie în general. Totuși, după cum am menționat mai devreme, proiectul GRASSROOTSMOBILISE a relevat că jurisprudența CEDO este o resursă insuficient valorificată de actorii sociali care au o miză directă în apărarea drepturilor respective. Motivele sunt multiple⁵, însă se intersectează într-un punct comun, anume, în

5 Effie Fokas and James T. Richardson, „The European Court of Human Rights and Minority Religions: Messages

gradul relativ scăzut de conștientizare cu privire la jurisprudența Curții. Fără să fie intenția noastră, însăși desfășurarea cercetării a ajutat la remediarea acestei situații: multe dintre interviurile desfășurate s-au transformat în oportunități de informare pentru acei actori sociali interesați să afle mai multe despre jurisprudența relevantă a Curții.

Este adevărat că am întâlnit exemple extraordinare în cursul cercetării noastre, care au demonstrat că jurisprudența CEDO poate fi un instrument puternic atunci când se află în mâinile unor cetățeni obișnuiți. Un astfel de caz a fost cel al unui preot din România, instruit singur în jurisprudența CEDO, care și-a apărut dreptul de a-și conduce comunitatea de credincioși după ce a fost exclus din Biserica majoritară. Același preot le-a citit enoriașilor săi pasaje dintr-o decizie a Curții care susținea drepturile unei minorități (*Mitropolia Basarabiei și Alții împotriva Moldovei*) pentru a le insufla încrederea că dreptatea este de partea lor. Totuși, este evident că avem nevoie de mijloace mai eficiente de comunicare a jurisprudenței Curții la nivelul actorilor sociali. În timp ce întreaga jurisprudență este disponibilă pe pagina de Internet a CEDO, cele mai multe decizii apar doar în limbile oficiale ale Curții (engleză și franceză). Sperăm că, prin publicarea a două decizii traduse integral și a unor pasaje relevante din alte două decizii CEDO referitoare la libertatea religioasă în acest număr al *Noii Reviste de Drepturile Omului*, vom contribui la o mai bună expunere a jurisprudenței Curții drept resursă valoroasă pentru actorii „de la firul ierbii”.

(text tradus din limba engleză de Mihai Popa)